Список використаних джерел

1. Щербатюк В. Звенигородське збройне повстання / Щербатюк В. // Воєнна історія. – 2002. – № 2. – С. 43–53.
2. Лист отамана Михайла Павловського // Нова Рада. – 1918. – № 243. – 27 грудня.
3. Шевченко Л. Лист до редакції / Шевченко Л. // Нова Рада. – 1919. – № 6. – 7 січня.
4. Тютюнник Ю. Записки генерал-хорунжого / Тютюнник Ю. – К.: Книга Роду, 2008. – 312 с.
5. Водяний Я. Вільне Козацтво в Чигирині / Водяний Я. // Літопис Червоної Калини. – 1930. – № 10. – С. 2–18.

Катерина Вергізова

ГРИГОР'ЄВСЬКИЙ ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В 1918–1919 РР.

У період громадянської війни в Україні 1917–1921 рр. з'явилося таке суспільне явище, яке деякі історики далеко небезпідставно охарактеризували, як селянську війну. Її учасниками стали добре озброєні українські селянські повстанці, загальна чисельність яких в окремі періоди могла досягати кількох сотень тисяч бійців. Ця селянська війна стала дуже важливим політичним чинником, з яким мусили рахуватися усі без винятку інші політичні течії, які боролися за владу в Україні. В останній час у вітчизняній історіографії з'явилася низка ґрунтовних праць, присвячених григор'євському повстанському руху.

У 1918–1919 роках на деяких територіях України, а саме Херсонщині, Запоріжжі та Таврії спалахнув антибільшовицький повстанський рух, очолений головним отаманом цих повстанських дій Никифором Григор'євим.

Із приходом до влади генерала Павла Скоропадського, у чині сотника Запорозької дивізії армії Української Держави залишив збройні сили на знак незгоди з політикою Гетьманату (підтримка німецького окупаційного режиму та виплата Німеччині надзвичайно великої контрибуції, відновлення поміщицьких латифундій, військова диктатура). Підтримуючи зв'язки з Симоном Петлюрою та Українським національним союзом, Никифір Олександрович Григор'єв стає до боротьби з Гетьманатом та австро-німецькими окупантами, направляється до Верблюзької волості Олександрійського повіту Херсонської губернії та формує там з дрібних повстанських загонів боєздатне повстанське військо.

У листопаді 1918 р., об'єднавши під своїм командуванням численні

повстанські загони, стає до лав війська Директорії Української Народної Республіки. Ведучи боротьбу проти білогвардійців, повстанські війська під командуванням отамана Никифора Олександровича Григор'єва (близько 6 тисяч чоловік) у грудні 1918 р. зайняли Миколаїв та продовжили наступ у напрямі на Херсон.

У січні 1919 р. Григор'єв стає начальником Херсонської повстанської дивізії армії Директорії Української Народної Республіки, полковником армії УНР (до 29 січня 1919 року). Призначається Симоном Петлюрою на посаду Головного отамана Повстанських військ Херсонщини, Запоріжжя і Таврії. Після відступу Директорії Української Народної Республіки з Києва, Никифір Олександрович Григор'єв 18 лютого 1919 року розпочав переговори з більшовицьким урядом України та наприкінці лютого того ж року очолив 1-у бригаду Задніпровської радянської дивізії Української Червоної Армії, сформовану з повстанських полків Херсонської повстанської дивізії армії Директорії Української Народної Республіки.

Григор'єв провів операцію по звільненню Півдня України від військ Антанти, зайнявши 10 березня 1919 року місто Херсон, а 15 березня 1919 р. – Одесу. За місто Одесу був нагороджений найвищою тодішньою радянською нагородою – орденом Червоного прапора, який йому вручив особисто головнокомандуючий збройними силами Радянської України В. Овсієнко.

Із квітня 1919 р. – начальник 6-ї Української радянської дивізії Української Червоної Армії (Збройних Сил Української Радянської Соціалістичної Республіки), сформованої в Херсонській губернії на базі першої Задніпровської радянської бригади.

7 травня 1919 р. в Єлисаветграді Херсонської губернії Григор'єв підняв антибільшовицьке повстання. 8 травня він звернувся з Універсалом «До Українського народу», в якому закликав до боротьби проти російських продовольчих загонів, що діяли на Херсонщині, та комісарів ЧК, а також створення Рад без більшовиків. Як згадував Юрко Тютюнник, зразу ж після проголошення Універсалу в штабі у Никифора Олександровича Григор'єва з'явився політичний працівник Першої Української радянської армії більшовик Шафранський, який після довгої розмови справив на отамана Григор'єва позитивне враження, але остаточно не переконав його та не відмовив від боротьби. Саме тоді Григор'єв на прохання Шафранського звільнив заарештованих червоноармійців та надав потяг, на якому вони без перешкод виїхали.

9 травня бунтівна 6-та Українська радянська дивізія (понад 20 тисяч добре озброєних бійців з кулеметами, артилерією, бронепоїздами) розпочала наступ від Знам'янки – Олександрії – Куцівки на Катеринослав та Єлисаветград. 10 травня полки повстанців здобули Черкаси та Смілу,

12-го – Кременчук, 13-го – Золотоношу. Але уже наступного дня загони Шафранського відтіснили повстанців. Повстання полків дивізії Григор'єва підтримали інші частини Української Червоної армії та місцеве населення. Командувач повстанськими військами Никифір Олександрович Григор'єв вирішив швидким маршем пройти Лівобережну Україну та оволодіти столицею Української СРР – містом Харків. У кінці травня проти повстанців було кинуто надійні більшовицькі військові частини, в тому числі – з Росії, які під командуванням Ворошилова та Пархоменка зупинили наступ. Після ряду кровопролитних боїв на Полтавщині командувач повстанською армією отаман Никифір Олександрович Григор'єв зі своїми військами змушений був відійти на Херсонщину. Подальшим успіхам повстання перешкодили неузгодженність дій деяких лідерів об'єднаної повстанської армії (серед них – анархіста Нестора Махна), що не дозволило Григор'єву об'єднати усі наявні антибільшовицькі сили: «Ми відкололися від Вас через те, що Ви повели на Україні мілко-буржуазну внутрішню і закордонну політику, яка давала змогу експлуатувати державам Антанти наш нарід і його багатства. Ми відкололися від комуністів і б'єм їх через те, що дев'яносто відсотків населення України не хоче комуни і не визнає диктатури партії, диктатури особи. Зараз становище скрутне, на нашу дивізію навалилося п'ять дивізій комуністів. Три дивізії комуністів ми розбили дощенту, дві дивізії пощипали, зовсім розстроїли транспорт, телеграфний і телефонний зв'язок на Україні, розстроїли мобілізацію комуністів і їх снабженіє фронта, але ж і самі зійшли з залізниці, потеряли багато війська, гармати, майже все снабженіє і зараз перейшли на партизанську війну. Штаб має двадцять один партизанський отряд і чотири полки піхоти, всеї кавалерії в отрядах до двох тисяч. Гармат мало, кулеметів до трьохсот штук, прочого снаряженія мало, але авторитет штабу дуже високий. Ви зараз ведете наступ на комуністичний фронт, ми теж наступаєм з тилу. Бажано було б знати, чи будемо ми битися, як комуністи розбіжаться, чи ні? Отаман Григорьєв Помічники: Горбенко, Терещенко, Бондар Начальник штабу: Шевченко 28 червня 1919 р. Штаб біля с. Бережинка» [2, с. 57].

Під час заколоту на території, підконтрольній повстанцям, мали місце насильство по відношенню до мирного населення, численні вбивства та погроми єврейського населення (що в цілому, в період громадянської війни 1917–1921 років, не було винятковим явищем). За свідченням Юрія Тютюнника, сам отаман Григор'єв не був організатором погромів, але під час повстання, в умовах безладдя, не присікав антисемітську агітацію, що сприяло насильству.

Улітку 1919 року повстанські війська отамана Никифора Олександровича Григор'єва об'єднались з загонами Нестора Махна, сам він був обраний командуючим об'єднаної повстанської армії, а Махно –

Головою Революційної Військової Ради. Одночасно отаман Григор'єв вів таємні переговори з запеклим ворогом махновців генералом Денікиним щодо спільних дій проти більшовиків (згідно з Петром Аршиновим, денікінські емісари були піймані та страчені). Існують свідчення, що Григор'єв отримав від Денікіна військове звання генерал-майора Білої Армії. Це стало відомо Нестору Махно, який вирішив стратити Григор'єва як зрадника, очолити повстанську армію та продовжити партизанську війну з військами російського генерала Денікіна, які захопили Україну. Відповідно до інших історичних версій, Махно навмисно запустив неправдиві чутки про зв'язок отамана Григор'єва з денікінцями з метою, щоб спровоковати та виправдати вбивство Григор'єва. Від самого початку відносин з Григор'євим Махно обговорював зі своїми соратниками наміри вбивства отамана та приєднання його загонів до РПАУ (махновців). Пізніше Махно подібним чином планував вбити Петлюру, щоб очолити армію УНР.

25 липня 1919 р. Нестор Махно з Григор'євим зустрілися у селі Оситняжка й домовилися через день провести мітинг в селі Сентовому. 27 липня 1919 р. у селі Сентовому за кілька хвилин до мітингу у приміщенні сільської ради Григор'єв був звинувачений ординарцем Махна Олексієм Чубенком у погромах та застрілений Нестором Махном.

За деякими історичними даними, самопроголошений Гетьман України Никифір Олександрович Григор'єв був похований на центральному міському кладовищі міста Олександрії Херсонської губернії (нині Кіровоградської області). На сьогоднішній день могила не збереглася. Існує свідчення, що Григор'єв був похований своєю дружиною у невеликому ліску поблизу міста Олександрії, де на його могилі згодом таємно встановлено хрест. За цією могилою багато років доглядають представники однієї з місцевих організацій. Однак ці відомості ще потребують перевірки [3, с. 45–47].

Список використаних джерел

1. Бойко О. Д. Григор'єв Никифор Олександрович / Бойко О. Д. // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К.: Наукова думка, 2004. – Т. 2. – 198 с.
2. Володимир Овсієнко. Записки о гражданской войне. – М.: Государственное военное издательство, 1924−1933. – 387 с.
3. Тинченко Я. Ю. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921) / Тинченко Я. Ю. – К.: Темпора, 2007. – Кн. І. – 215 с.
4. Коваленко Сергій. Григоріїв Никифор Олександрович / Чорні запорожці: історія полку. – 2-ге вид. – Київ: Видавництво «Стікс», 2015. – 368 с.